

Ben Gales

Wachtend op betere tijden. Mijningenieur Ego van der Elst, 1826-1897

C. Blankevoort sprak roerende woorden in Heerlen voordat de lijkst in de familiegrafkelder werd gedragen: 'Te vroeg, te plotseling zijt Ge ontslapen, niet alleen voor de Uwen, maar ook voor den Lande, daar Ge nog veel had willen volbrengen en voltooiën'.¹ De Adjunct-ingenieur der Mijnen sprak zijn overleden baas van het Staatstoezicht op de Mijnen, Ego van der Elst, toe. Die was net niet 71 jaar oud geworden; een respectabele leeftijd als men weet dat bij zijn geboorte in 1826 de gemiddelde levensverwachting dertig jaar was. Waarom vonden nabestaanden dan toch dat Van der Elst te vroeg was overleden 'voor den Lande'? Die vraag wil ik in dit artikel proberen te beantwoorden. Van der Elst was tussen 1852 en 1876 directeur-conducteur van de Domaniale Mijn. In 1866 werd hij tevens plaatsvervangend Ingenieur van het Staatstoezicht op de Mijnen. In 1876 volgde een benoeming tot voltijds Ingenieur, dus hoofd van het Staatstoezicht, een functie die hij tot zijn dood in 1897 heeft vervuld. Wat volgt is een professionele biografie: de persoon Van der Elst wordt belicht om een beter beeld te krijgen van zijn omgeving, vooral van zijn werkomgeving. Zijn privé leven blijft daarbij onderbelicht. Een wetenschappelijke biografie moet naar mijn mening vooral een tijdvak karakteriseren.² Dit is niet de eerste levensbeschrijving van Van der Elst. Eerder al heeft C. Raedts over hem gepubliceerd.³ Daarvan is voor dit artikel dankbaar gebruik gemaakt.

Jeugd en opleiding

Ego van der Elst werd op 30 april 1826 geboren te Werkendam, de 'vrouwenhemel' aan de Brabantse kant van de Waal (Merwede),⁴ als vierde van tien kinderen van de plaatselijke notaris.⁵ Ego koos voor een technische opleiding

1 *Limburger Koerier. Provinciaal Dagblad* 5 mei 1897.

2 B. Gales, P. Kooij, 'De Nederlandse ondernemersbiografie in het perspectief van tijd en theorie', in: J. van Gerwen, M. Metzke, H. Renders (red.), *De ondernemersbiografie. Mythe & Werkelijkheid* (Amsterdam 2008) 68.

3 C.E.P.M. Raedts, 'Egon van der Elst, 1826-1897. De eerste Delftse mijningenieur in Limburg. Een sociaal en mijnbouwkundig pionier uit de 19^e eeuw', *Studies over de sociaal-economische geschiedenis van Limburg/ Jaarboek van het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg* XVIII (1973) 1-32.

4 Vrouwenhemel, omdat veel bewoners van Werkendam emplooi vonden als griendwerkers en de werkweek doorbrachten in de Biesbosch of als dijkwerkers maanden van huis waren.

5 Opmerkelijk is dat de laatste decennia de voornaam 'Egon' ingeburgerd raakte. De geboorteakte vermeldt evenwel 'Ego' en zo noemde Van der Elst zich zelf. Wel heette de een jaar voor Ego overleden grootvader Egon en dit werd tevens de eerste naam van Ego's kleinzoon geboren in 1891. Het is onduidelijk waarom ergens in de twintigste eeuw een 'n' werd toegevoegd. De Genlias-database geeft de naam in diverse versies: Egeo, Ege en Egon. In zijn levensbeschrijving uit 1973 gebruikte C.E.P.M. Raedts 'Egon', maar in 1961 schreef hij nog 'Ego': C.E.P.M. Raedts, 'Het Nederlandse staatstoezicht op de mijnen en zijn gedragsdragers', *Geologie en Mijnbouw* 40 (1961) 101. Bij mijn weten werd de schrijfwijze 'Egon' voor het eerst in 1927 gebruikt: Ramaer, 'Elst', in: *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek Zevende Deel* (Leiden 1927) 404-405. Deze literatuur houdt ten onrechte 1 mei 1826 als de geboortedag aan. Volgens de geboorteakte was het 30 april 11 uur 's avonds.



Portretfoto van Ego van der Elst, ca. 1865. Bron: Weet je nog koempel 5, 2004.

in Delft. Zijn vooropleiding is onbekend. De Hogere Burger School bestond nog niet; gebruikelijk was particulier onderwijs. Van der Elst deed in 1842 toelatings-examen voor de Koninklijke Akademie ter opleiding van burgerlijke Ingenieurs. Deze voorloper van de Technische Universiteit Delft was net opgericht. Het onderwijs zou januari 1843 starten. Van der Elst behoorde zo tot de eerste lichte studenten in Delft.

De Akademie kende vier afdelingen. Afdeling A was bestemd voor toekomstige ingenieurs 'voor 's lands dienst, zoo binnen het rijk als in de koloniën, zooals voor de Waterstaat en de Mijnerwerken en aan welke men, na volbrachte studie



Foto van de tinertshoudende berg Klapa-Klampit op het voormalige Nederlands-Indische eiland Billiton, ca. 1925. Bron: Gedenkboek Billiton 1852-1927 II.

het stellig vooruitzicht geeft van geplaatst te worden'. Na het eerste jaar werd getoetst of de student in aanmerking kwam voor een betrekking bij het rijk. Van der Elst koos na het tweede jaar voor mijnbouw. Vóór 1844 was er in Delft nog geen docent voor het onderwijs in delfstofkunde, aardkunde en metallurgie. Voor dit vakgebied was een 'natuurfilosoof' verantwoordelijk: (A.)S. Bleekrode, in Groningen gepromoveerd in de genees- en verloskunde en in de wis- en natuurkunde.⁶ Waarschijnlijk gaf hij nog geen les toen Van der Elst studeerde; hij was beschikbaar voor vragen.⁷

Het eerste groepje dat voor mijnbouw koos was met vijf opmerkelijk groot; twee was later normaal, om vanaf 1866 tot het eind van de eeuw te klimmen tot zes. Gewenst waren eigenlijk slechts twee studenten. Tot na 1890 waren de anderen 'overcompleteet'; zij moesten goedschiks of kwaadschiks bewogen worden een andere studie te kiezen.⁸ De extra belangstelling in de jaren 1840 was gevoed door de verwachting dat de staat een corps mijnningenieurs zou vormen voor het Mijnwezen in Indië. De regering nam dat besluit in november

6 Bleekrode's leeropdracht was 'natuurlijke historie', maar dat moet worden opgevat als mineralogie, geologie en metallurgie. Spoedig kwamen daarbij botanie en zoölogie. Vanaf 1844 moet hij gezien worden als een wetenschapspopularisator in ingenieurskringen.

7 Ramaer, 'Groot van Embden', in: *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek Zesde Deel* (Leiden 1927) 644.

8 J.A. Grutterink, 'Dr. Ir. P. Tesch', in: *Verhandelingen van het Geologisch-Mijnbouwkundig Genootschap voor Nederland en koloniën, Geologische Serie*, deel XIV ('s-Gravenhage 1944) 15.

1846, maar het zat al enige tijd in de lucht. De behoefte aan een openbare dienst van het Mijnwezen in de koloniën was een gevolg van de liberalisering van de economie: de overheid ging particuliere winning van delfstoffen toestaan. Wettelijk was dat vanaf 1850 buiten Java en Banka mogelijk. Meer particulier initiatief en nieuwe instituties voor toezicht gingen hand in hand. De armlastige overheid wilde zijn koloniale invloedsfeer handhaven en als het kon uitbreiden. Daarom was 'een krachtdadige exploitatie van de rijke hulpbronnen, welke de Buitenbezittingen opleverden' wenselijk. En als de staat niet krachtdadig kon zijn, dan de particulieren. Die speelden hierop in. De eerste plannen voor de oprichting van de Billiton Maatschappij, bekend van de tin, dateren uit deze jaren.⁹

Van der Elst studeerde in 1846 af. Een mijningenieur was hij nog lang niet. Het curriculum in Delft was theoretisch. Nog decennialang leerden de eerstejaars uit verhalen van ouderejaars dat zij wel iets zouden opsteken, maar 'dat de Mijn-exploitatie – het eigenlijke doelwit dan toch van den mijningenieur – ons te Delft een mysterie zou blijven'.¹⁰ Dat was jaren nadat de opleiding 'veel verbeterd' was door nieuwe leraren. Pas toen Van der Elst bejaard was begon men zich te schamen voor de weinig mijnbouwkundige opleiding tot mijningenieur. Mijnbouwkundige expertise was in Nederland schaars aan het begin van Van der Elsts loopbaan en extra schaars sinds de afscheiding van België.

Tijdens de Franse Tijd en vooral onder koning Willem I had de overheid geprobeerd een schoolse opleiding ingang te doen vinden, zij het halfhartig. Want de vorst en de zijnen hadden van Engeland geleerd dat expertise werd opgedaan in de praktijk, niet in de schoolbankjes.¹¹ In Luik kwam in 1825 een Mijschool tot stand; cursussen waren daar en in Namen al vanaf 1817 gegeven. Na de splitsing van Nederland en België moest men in het noorden weer van voren af aan beginnen.

In de praktijk week het onderwijs in Delft niet sterk af van wat in Luik sinds de jaren 1820 gebruikelijk was en normaal bleek in veel landen.¹² In de loop

9 Het signaal dat liberale tijden arriveerden in Indië is in de literatuur het openstellen van de kolonie voor particuliere plantages. Braake wijst erop dat dit samenvalt met de omslag in de winning van delfstoffen. A.L. ter Braake, *Mining in the Netherlands East Indies* (New York 1944) 21.

10 Zie de recensie van de inaugurele lezingen van Molengraaff en Van Bemelen door G.P.R.[ouffaer], *Tijdschrift van het Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap*, Tweede Serie, XXIII (1906) 1035. Rouffaer haalde herinneringen op uit het end van de jaren 1870.

11 Baudet schrijft dat Willem I 'wellicht' uit Engeland de gedachte had meegebracht dat de ingenieur een autodidact was, gevormd in de praktijk, niet aan een instelling van hoger onderwijs. H. Baudet, *De lange weg naar de Technische Universiteit Delft. I De Delftse ingenieursschool en haar voorgeschiedenis* (Den Haag 1992) 129. Baudet zet het verschil tussen opleiding op school of in het bedrijfsleven en de verschillende nationale culturen fors aan. De verschillen waren alles behalve scherp, zoals anekdotisch de vorming van de zoon van James Watt laat zien. Deze studeerde in 1787 op 39-jarige leeftijd enige tijd aan de Bergakademie van Freiberg. Schiffner, *Freiberger Bergstudenten Band I*, 315.

12 In Luik volgden studenten in de jaren 1820 universitaire cursussen, maar legden geen examen af. Zij lieten zich in Namen diplomereren door een jury van ingenieurs. Baudet, *De lange weg*, 126-131. Zie voor het lange debat in Duitsland: Zix, 'Die Ausbildung der höheren Staatsbergbeamten in Preußen', *Zeitschrift für das Berg-, Hütten- und Salinenwesen im Preussischen Staate* 59 (1911) 13-15, 19, 21-24, 26-27.



Prent met gezicht op de gebouwen van de Koninklijke Akademie te Delft, ca. 1859. Bron: *Geschiedenis van de techniek in Nederland 2*.

van de achttiende eeuw ontstonden op diverse plekken in Europa instellingen met op mijnbouw gericht onderwijs; echter juist niet in Groot-Brittannië of de Zuidelijke Nederlanden waar die nijverheid het meest was ontwikkeld.¹³ Een hoge opleiding was alles behalve 'toegepast'. Wel volgde op de algemene opleiding een langdurige periode van praktijk opdoen en/of studie aan een gespecialiseerde instelling. De Delftse afgestudeerden gingen op stage naar het buitenland of togen naar de mijnacademie van Freiberg of die van Clausthal. Vervolgens deden zij eindexamen. In veel landen maakte een staatsexamen iemand tot ingenieur. In Nederland was het niet anders. Delft maakte voordien iemand tot een goede ambtenaar in spe, ook al heette hij aspirant-ingenieur. Daarom was het ook geen drama als technisch vakgericht onderwijs tijdelijk niet werd gegeven.¹⁴

Met zo'n opleiding voor hoge technische ambtenaren sloot Nederland aan bij wat in Duitsland in de achttiende eeuw gangbaar was geworden, in Frankrijk

13 Geregeld onderwijs ging gewoonlijk vooraf aan de oprichting van een instelling. Zo had in Freiberg onderwijs plaats vanaf 1712, de Mijnbouwakademie dateert van 1765. Een internationaal overzicht voor de achttiende eeuw geeft: B.I. Berg, 'Das Bergseminar in Kongsberg in Norwegen (1757-1814)', *Der Anschnitt. Zeitschrift für Kunst und Kultur im Bergbau* 60 (3-4/2008) 154-155. De eerste Nederlander ingeschreven aan de Bergakademie van Freiberg was Albert Vergeel, die in 1771 ook de eerste niet-Duitser in Freiberg was. C. Schiffner, *Aus dem Leben alter Freiburger Bergstudenten*, Band I (Freiberg 1935) 327.

14 Overigens maakte de uitgebreide titel van de Akademie duidelijk dat ingenieurs ook in het bedrijfsleven terecht konden komen. Na de dood van Bleekrode in 1862 was er twee jaar geen officiële docent mijnbouwkunde. De gedenkboeken van de Universiteit Delft schrijven de verbeteringen in het vak toe aan de man die vervolgens kwam: Hermann Vogelsang. Zie echter boven Rouffaars ervaring. Vermeld dient dat het gat tussen beide hoogleraren werd gevuld door Staring. Zie voor een positief oordeel over Starings lezingen: F.R. van Veen, 'Staring and his geology lectures at Delft in 1863', in: R.P.W. Visser, J.L.R. Touret (eds.), *Dutch pioneers of the earth sciences* (Amsterdam 2004) 108-128.

net voor de revolutie en vervolgens door Franse revolutionairen was verspreid over het continent. Mijningenieur was de omschrijving van een functionaris van het Staatstoezicht op de Mijnen. Het particuliere bedrijfsleven begon echter langzaam mensen geschoold voor de staatsdienst aan te trekken voor leidinggevende functies. Daarmee werd mijningenieur net als *Bergassessor* niet alleen een door opleiding verworven ambtelijke titel, maar ook de benaming van een geschoolde elite die verwachtte topposities in de mijnindustrie en daarbuiten te bezetten en daarbij gemakkelijk wisselde tussen bedrijfsleven en overheid. De schoolkwalificatie vormde zo het onderscheidend kenmerk van een hechte kaste met hoge status. In België en Frankrijk begon dit proces voor 1850. Duitsland volgde met enige vertraging.¹⁵

Van der Elst ging eind 1846 met drie andere 'mijnélèves' naar Engeland.¹⁶ Hij leerde de mijnbouwkundige praktijk in Cornwall bij de tinmijnen en hij bezocht ook steenkoolmijnen in Wales, Engeland en Schotland. Dat de stage ook een bezoek aan steenkoolmijnen behelsde reflecteerde de belangstelling voor steenkolen in hogere kringen. De Indische regering probeerde vanaf 1846 steenkolen ontgonnen te krijgen. Om een teken af te geven doopte in 1849 gouverneur-generaal Rochussen een mijn op Borneo 'Oranje Nassau'. In het stageprogramma stond tin echter voorop. Sinds het begin van de achttiende eeuw had de Verenigde Oost-Indische Compagnie tin gekocht op Banka. De tinmijnen waren vanaf 1816 eigendom van het Nederlands koloniale gouvernement, overigens nadat de Engelsen hadden besloten het eiland niet in hun koloniale rijk op te nemen omdat Cornwall de concurrentie vreesde van het Indisch tin.¹⁷ In Cornwall begon de oude tinwinning vanaf 1840 aan een tweede leven, nadat men in de dieper wordende kopermijnen op tinerts was gestuit. Ook Nederlanders met de ambitie privaat in Indië tin te winnen - dat gebeurde daadwerkelijk vanaf 1852 - reisden eerst naar Cornwall en bezochten daar tinmijnen.¹⁸

15 B. Faulenbach, 'Die Preußischen Bergassessoren im Ruhrbergbau. Unternehmermentalität zwischen Obrigkeitsstaat und Privatindustrie', in: *Mentalitäten und Lebensverhältnisse. Beispiele aus der Sozialgeschichte der Neuzeit. Rudolf Vierhaus zum 60. Geburtstag* (Göttingen 1982) 225-242. Zie, 'Die Ausbildung', 32, 38, 47. M.b.t. Frankrijk: A. Thépot, *Les ingénieurs des mines du XIXe siècle. Histoire d'un corps technique d'État Tome I: 1810-1914* (Parijs 1998). In het Ruhrgebied bepaalden tot na de Tweede Wereldoorlog drie opties of iemand bij 'ons soort mensen' hoorde. Je moest *Bergassessor* zijn, *Montan-Corpsstudent* of *Burschenschaftler* zijn geweest, en ten derde jager. Zie de verzuchting van Walter Rohland over het belang van *Bergassessor* voor een 'voortgezette' carrière na 1945, geciteerd in: N. Grunenberg, *Die Wundertäter. Netzwerke der deutschen Wirtschaft 1942-1966* ([München] 2007) 52; ook 53, 143-148, 191.

16 Raedts, 'Egon', 2, noemt andere namen dan Ramaer. 'Boachi', in: *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek Zevende Deel* (Leiden 1927) 145. De laatste heeft gelijk. Het waren S. Schreuder, F.E.H. Liebert en O.F.U.J. Huguenin, naast E. van der Elst. P. van Dijk: 'Necrologie. Cornelis de Groot van Embden', *Jaarboek van het Mijnwezen in Nederlandsch Oost-Indië* 27 (1898) Wetenschappelijk Gedeelte, 6-7; L. Houwink, A.C. de Jongh, '75 jaar Mijnwezen', *Gedenknummer van De Mijningenieur* (1925) 3, 41.

17 A. Zamoyski, *Rites of Peace. The Fall of Napoleon & the Congress of Vienna* (Londen 2007) 208.

18 Met het bezoek aan Cornwall vulden de aanvragers van de concessie voor Billiton de tijd die het verplichte geologisch onderzoek vergde. *Gedenkboek Billiton 1852 - 1927 Eerste deel* ('s-Gravenhage 1927) 5; zie ook 15. Bij dat onderzoek speelden de studenten van de eerste lichting die als mijningenieur naar Indië gingen een belangrijke rol, vooral C. de Groot. *Ibidem*, 6; zie ook 25-29.

Van der Elst legde in januari 1850 het examen voor mijningenieur af. Naast de Limburgse deskundige P.J.J. Bogaert (die in 1851 tot Ingenieur der Mijnen zou worden benoemd), artilleristen en enkele anderen, zat in de commissie C. de Groot van Embden, een medestudent, die al in 1848 het (civiel) ingenieursdiploma had behaald. De Groot was negen jaar ouder en had al gewerkt. Daarom waren de stagiairs in Engeland onder De Groots orders geplaatst toen de directeur van de Academie na een half jaar concludeerde dat de jongelui Hollandse leiding nodig hadden.¹⁹

Niet naar Indië, maar naar Kerkrade

Na het behalen van het diploma van mijningenieur ging Van der Elst niet naar Indië, hoewel hij zich daar wel op had voorbereid en daar als beste van zijn groep ook wel kansen had gehad. De (nieuwe) directeur van de Delftse academie schreef dit in 1851 toe aan ingrijpen door de ouders: 'De vader, die reeds lang tegen het vertrek zijns zoons naar Indië had opgezien, bewoog dezen om zijne vooruitzichten aan de ouderliefde op te offeren en voor de betrekking te bedanken, die hem wachtte'.²⁰ De band tussen vader en zoon was inderdaad hecht,²¹ maar het lijkt er toch vooral op dat wij hierin een gelukke poging moeten zien De Groot van Embden te ontlopen. 'Zekere ruwheid in zijn vormen strookte [...] weinig met onderdanig gevlei jegens het onderwijzend personeel', aldus een

19 Ramaer, 'Groot van Embden', in: *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek Zesde Deel* (Leiden 1927) 643-647. De eerste directeur van de Academie, Lipkens, geloofde in streng toezicht en intensieve controle. De stage in Engeland viel echter aan het begin van het bewind van de tweede directeur, Simons. Deze was vrijzinnig. Het vieren van de teugels in Delft leidde spoedig tot kritiek van gezagsdragers. Het zou ongefundeerd zijn te veronderstellen dat de stagiairs in Engeland de bloemetjes buiten zetten. In Cornwall stonden zij onder toezicht van een Engelse mijningenieur die bij het droogleggen van de Haarlemmermeer zijn sporen had verdiend. Men kan denken aan William Husband, die als verantwoordelijke voor de stoompompen zich zelf Nederlands had bijgebracht en in 1847 hoorde bij de leden-oprichters van het Koninklijk Instituut van Ingenieur. De timing past echter niet. De stage in Cornwall begon 1847, terwijl Husband pas in 1849 vanwege malaria terugging naar Cornwall. Het Corpus Cruquius bevat evenwel geen andere kandidaat die qua timing past. V. Erdin, *Corpus Cruquius. 160 jaar stoomgemaal De Cruquius* (Zutphen 2007) 31, 45-47; zie vooral de CD-Rom. Voor Delft was het probleem wie toezicht moest houden tijdens de stages in de Engelse en Schotse steenkolenmijnen. Opmerkelijk is dat toen is besloten niet een Engelse ingenieur te zoeken, maar 'de verdere praktische leiding' toe te vertrouwen aan een (oudere) jaargenoot en ex-militair. De druk studenten te 'kazernereren' bereikte haar hoogtepunt in 1848/1849. H. Lintsen, *Ingenieurs in Nederland in de Negentiende Eeuw. Een Streven naar Erkenning en Macht* ('s-Gravenhage 1980) 154-162. Jaargenoot is bij De Groot ietwat misleidend, want hij hoorde niet bij het cohort dat met Van der Elst startte. De Groot had examen gedaan als civiel ingenieur en was voorbestemd voor een carrière bij 'Waterstaat in 's Lands Burgerlijke Openbare Gebouwen in Nederlandsch-Indië'. Hij liep stage bij de werktuigenfabriek van Paul van Vlissingen en Dudok van Heel. De Groot profileerde zich na de stage als steenkolenman. Koninklijk Instituut van Ingenieurs, *Algemeen Verslag van de werkzaamheden en notulen der vergaderingen 1849-1850*, 27 en bijlage VII. De Groot was tevens oprichter, buitengewoon lid van het Koninklijk Instituut voor Ingenieurs; buitengewoon omdat hij medio 1847 van plan was als ingenieur werkzaam te zijn. Van der Elst werd pas in 1851 lid van het Instituut toen hij het ingenieursdiploma had.

20 Raedts, 'Egon', 6-9.

21 Vader Van der Elst woonde bij zijn overlijden in 1859 bij zoon Ego in Kerkrade.



Portrettekening van C. de Groot van Embden door J.W. Bloem. Bron: Gedenkboek Billiton 1852-1927 I.

studiegenoot van De Groot. Halverwege 1850 ging de Dienst van het Mijnwezen in Indië echt van start. Enkele maanden eerder was De Groot al tot chef van het Mijnwezen in Indië benoemd. De andere jonge ingenieurs bestemd voor de Oost stonden dus, zoals het toentertijd heette, tot De Groots beschikking. Van de vier die naar Batavia gingen, zorgden drie ervoor dat zij niet op hetzelfde schip als De Groot hoefden te reizen. Nog jarenlang waren de ondergeschikte ingenieurs 'weerspannig',²²

22 De necrologie van De Groot verzweg niet de nadelige invloed van een beslissing die iemand 'zonder eenige speciale opleiding voor het vak tot [de] leider [van de mijn]élèves maakte' en later bij de indiensttreding tot hun chef...met overspronging der rangen van aspirant-ingenieur en van ingenieur der 3^e klasse'. Van Dijk meldt hier ook dat hij na 1855 zag hoe 'weerspannig' in Indië de eerste lichter was. P. van Dijk, 'Necrologie. Cornelis de Groot', 7; zie ook 20. Ramaer haalt de studiegenoot aan. Ramaer, 'Groot', 64. Een weinig vleiend portret van De Groot schetst A. Japin in zijn historische roman over prins Kwasi Boachi, die eigenlijk als eerste Noord-Nederlander in 1848 het diploma van mijningenieur verwierf. A. Japin, *De zwarte met het witte hart* (Amsterdam/Antwerpen 1997), naverteld door R. Kagie, *De eerste neger* ([Amsterdam] 2006) 59-61. Overigens was de naam Aquasi Boachi volgens zijn pas van 1847. Zie de illustratie tegenover pagina 129 in: *Bergakademie Freiberg. Festschrift zu ihrer Zweihundertjahrfeier am 13. November 1965, Band I* (Leipzig 1965); zie ook Schiffner, *Freiberger Bergstudenten Band I*, 327-331. Zie voor een kritische en polemische beschouwing van Japins werk: F. Fernhout, 'Een zwart en een wit hart: Liefde, Nijd en Plagiaat op de Oude Delft 480', verschenen in *De Gids* februari 2006, maar de geannoteerde versie met veel literatuurverwijzingen is: <http://www.opzoeknaarpuk.nl/pdfs/Gids%20def%20met%20noten.pdf>. De roman levert geen informatie over Van der Elst. Van belang is wel dat Boachi's studie in Freiberg een middel was zich te onttrekken aan De Groot. Ramaer, 'Boachi', in: *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek Zevende Deel* (Leiden 1927) 145. Historici van de oliewinning zetten juist De Groot neer als een slachtoffer; een autocraat frustrerde in 1863 het voorstel voor rekening van de staat naar olie te boren. F.C. Gerretson, *History of the Royal Dutch* (Leiden 1953) 30-32.

Ego werd allereerst bezig gehouden met de taak eerder toebedeeld aan De Groot. In 1850 schepte hij zich in met de volgende lichte stagiairs; hij bleef tot 1852 in Engeland. Van der Elsts vader deed intussen alle moeite zijn zoon een betrekking in Nederland te bezorgen. Die waren dun gezaaid: één bij de overheid, één in het bedrijfsleven. In 1851 overleed de conducteur-directeur van de Domaniale Mijn in Kerkrade, Franz Büttgenbach.²³ Daarmee kwam een van de twee Nederlandse betrekkingen van mijnningenieur vrij. Het lijkt erop alsof de vader voor Büttgenbachs dood al in het geweer kwam. Daarna intensiverde hij zijn inspanningen: hij nam bij afwezigheid van zijn zoon contact op met de Aken-Maastrichtsche Spoorweg-Maatschappij, die de mijn sinds 1844 in pacht had. Daarnaast mobiliseerde hij invloedrijke personen van Waterstaat en van de politieke elite en hij nam contact op met de directeur van Delft. De liefde kwam echter van weerskanten. Het hoofd van het Staatstoezicht op de Mijnen vroeg een kwekeling van Delft om in de vacature te voorzien. Daarenboven was Bogaert in Delft lid geweest van de examencommissie voor Van der Elst. Hij en anderen, gelieerd met de Aken-Maastrichtsche, lieten blijken in het algemeen belangstelling te hebben voor Nederlandse ingenieurs en hun Koninklijk Instituut. De spoorwegmaatschappij had al studenten in staat gesteld in Kerkrade stage te lopen.

Banden met Delft en de ingenieurs waren belangrijk, omdat de spoorwegmaatschappij een personeelsprobleem had. De procedure rond Van der Elst was een onderdeel van de al jaren gewenste modernisering van de personeelsorganisatie op de mijn. Ironisch genoeg was de noodzaak tot verjonging door Büttgenbach aan de orde gesteld, toen hij het werk eigenlijk niet meer aan kon en hij ongetwijfeld hoopte zijn baan aan een van zijn zonen te kunnen overdragen.²⁴ Büttgenbach had er toen tevens op gewezen dat de meesterknechten ondergronds vervangen zouden moeten worden. De directie van de Aken-Maastrichtsche gaf vervolgens prioriteit aan het zoeken naar jongelui die opgeleid konden worden om de ondergrondse opzichters te vervangen. Die ouderen waren echter nog in dienst toen de jonge buitenstaander Van der Elst tot directeur werd gemaakt.

Eerdere discussies, vooral over de geschiktheid van Van der Elsts voorganger bij zijn benoeming in 1842, laten zien wat men in 1851 probeerde te vermijden. Büttgenbach was hardhorend, hij beheerste het Nederlands niet, las niet meer,

23 Over Büttgenbach: J.F. Driessen, 'Franz Joseph Dionis Büttgenbach', in: *Kerkrade Onderweg* (1993) 36-48; J. Knubben, 'Een instorting met gevolgen', in: *S(tudiegroep) O(nderaardse) K(alksteengroeven) mededelingen* 23 (januari 1995) 1-89.

24 Volgens zijn memoires was Franz Büttgenbach (junior) ervan overtuigd dat hij zijn vader had opgevolgd als die langer had geleefd. J.F. Driessen, 'Franz Sebastian Maria Büttgenbach', in: *Kerkrade Onderweg* (1993) 51. Hij studeerde inderdaad net te laat af als mijnningenieur in Luik, zes maanden tot een jaar. Toch is het de vraag hoe zeker hij van een gespreid bedje had kunnen zijn. Zijn oudere broer Conrad had in 1846 gesolliciteerd. Zonder succes, hoewel ook hij was opgeleid tot mijnningenieur in Luik en hij inmiddels directeur was van een mijn met goede reputatie, *Des six bonniers* bij Seraing. Büttgenbach senior stelde in 1850 een gedeeltelijke vervanging voor. Vader Büttgenbach lukte niet wat de oude Naus als ontvanger iets eerder wel lukte. Deze werd opgevolgd door zijn zoon.

zou dus niet meer bijleren, was al 54 jaar oud, weinig voortvarend en hij beschikte niet over theoretische kennis. Dat alles pleitte niet voor hem. Büttgenbach werd uiteindelijk toch benoemd tot directeur-conducteur. Omdat 'zo hij niet in eene mijn geboren zij, en daar voor het eerst de domkerk hebbe gezien, tenminste al van vroege leeftijd al met de onderaardschen werken samen moet zijn geweest'. Bovendien was daarop een lange carrière gevolgd in diverse functies. Voorts was diverse keren gebleken dat kennis van de plaatselijke 'taal' een vereiste was voor leidinggevend. Ten slotte bleek leeftijd een gevoelig criterium. Gepasseerden lieten steevast weten dat het een hard gelag was jongelieden met een andere carrière boven hen gesteld te krijgen. Zij wendden zich daarmee zelfs tot de koning.²⁵ Tijdens de sollicitatie van Van der Elst waren jeugd, Nederlandse taal, theoretische kennis, voortvarendheid sterker gewenste kwaliteiten geworden, bovenal Nederlandschap en geen lokale inbedding. Na bij wijze van test een rapport te hebben geschreven over de toestand van de mijn werd Van der Elst per 1 mei 1852 benoemd tot 'conducteur-directeur'. Hij was 26 jaar oud, academisch geschoold, protestant en Hollander.

Van der Elst behoort tot de eerste mijningenieurs die, opgeleid voor de overheidsdienst, een plek vonden in het particuliere bedrijfsleven. De Pruisische *Bergassessor* die in 1864 de oversteek waagde naar het mijnbedrijf van Krupp, geldt als de eerste in Duitsland.²⁶ Dat komt omdat alle aandacht uit gaat naar het Ruhrgebied. Aan de andere kant van de Rijn stond de staat op grotere afstand van het bedrijfsleven. Daar werden al vanaf 1837 ambtenaren vanuit het staatstoezicht gedropt bij mijnondernemingen.²⁷ Ook in België kregen na 1830 geleidelijk ambtenaren van het staatstoezicht emplooi in de private sector of gingen geschoolden daar direct aan het werk. In Nederlands-Indië zou zulke uitwisseling tussen staat en bedrijfsleven net als in het Ruhrgebied pas na 1850 gangbare praktijk worden. Hét voorbeeld, De Groot van Embden, verliet in 1866, 49 jaar oud en chef van het mijnwezen, 's lands dienst om voor de Billiton-

25 Nationaal Archief, 2.08.16.02, Ministerie van Financiën, Domeinen YY, 1842-1868, 1-906, 16 april 1842 no. 96.

26 Faulenbach, 'Preußischen Bergassessoren', 227. Zie echter 228, waar hij opmerkt, dat de opleiding van de hoge mijnambtenaren in toenemende mate geschiedde met 'Seitenblick' op het private bedrijf. Deze blik nam vooral in kracht toe in tijden van overaanbod van zulke krachten, zoals in de jaren 1850. Voorts: F. Zunkel, 'Beamtschaft und Unternehmertum beim Aufbau der Ruhrindustrie 1849 - 1880, *Tradition. Zeitschrift für Firm-Geschichte und Unternehmer-Biographie* 6 (1964) 272-273.

27 De eerste *Spezialdirektor* van de *Vereinigungsgesellschaft* was Carl Striebeck. Na een start bij de staatsmijnen in het Saargebied werd hij in 1835 *Revierbeamte* bij het *Bergamt Düren*, dat toezicht uitoefende op de mijnen bij Aken en was vervolgens vanaf 1837 bij de *Vereinigungsgesellschaft* technisch leider tot zijn pensionering in 1869. Zijn opvolger representeerde meer het type van de (semi-)academisch geschoolde. Karl Joseph Hilt kreeg eerst twee jaar verlof van staatsdienst om op 1 april 1870 als *Spezialdirektor* in dienst te treden van de *Vereinigungsgesellschaft* en gaf na die periode zijn ambtenarenstatus op. Bij de *Eschweiler Bergwerks Verein* was de evolutie vergelijkbaar, als wij tenminste afzien van de Franse Tijd. Directeur Graeser kwam toen bij de *Verein* terecht na een carrière bij de overheid. Zijn opvolger was *Bergmeister* Baur die na moeizame onderhandelingen in 1847 overstapte van het *Bergamt* naar het particuliere bedrijf. F. Schunder, *Geschichte des Aachener Steinkohlenbergbaus* (Essen 1968) 162, 192-193, resp. O. Stegemann, *Die Eschweiler Bergwerksverein und Seine Vorgeschichte 1784 - 1910. Zugleich ein Beitrag zur Geschichte des Aachener Steinkohlenbergbaues* (Halle a.S. 1910) 41, 47-48.

Maatschappij aan de slag te gaan.²⁸ Ego van der Elst was wereldwijd zeker niet de eerste, maar zette binnen Nederland en ook een beetje daarbuiten een trend. Bij de Domaniale was de leiding daarmee relatief vroeg in handen van iemand die niet in de praktijk was opgeklommen, maar zich met onderwijs had gekwalificeerd.

Overigens was en bleef de scheiding tussen staat en zowel de mijnbouw als het spoorwegbedrijf uitermate poreus, ondanks de liberale mores. De staat bemoeide zich met het bedrijfsleven en het bedrijfsleven wist de weg te vinden naar overheidsorganen. De sollicitatieprocedure van Van der Elst getuigt hiervan. De minister van financiën deelde mee moeilijk Van der Elst rechtstreeks bij de Aken-Maastrichtsche te kunnen aanbevelen. Maar hij liet wel de Ingenieur der Mijnen weten hem graag belast te zien met de directie.²⁹ En de minister wist heel goed dat de Ingenieur tevens Commissaris des Konings was bij de maatschappij en zich bemoeide met de vacature.

De Domaniale Mijn

Van der Elst kwam terecht in een bijzonder complex bedrijf, mijnbouwkundig, maar vooral institutioneel. Voorgangers met ambitie waren binnen de kortste keren opgebrand. De mijn lag pal aan de grens en was alleen al daarom onderwerp van bijzondere zorg van de Nederlandse staat. De Duitse staat was betrokken omdat een deel van het wingebied zich onder Duitse bodem bevond. De exploitatie van de mijn was sinds 1844 in handen van de Aken-Maastrichtsche Spoorweg-Maatschappij. De pacht was een element in een complexe deal om particuliere investeringen in de spoorweg te stimuleren. De spoorwegmaatschappij bestond op zijn beurt uit twee stukken, een Nederlandse maatschappij met een Nederlandse directie en een Duitse met een Duitse. Beide maatschappijen waren verbonden in een gemeenschappelijke directie. Deze twee groepen waren nationaal verschillend, maar misschien nog meer regionaal. De Duitse directie representeerde de Akense belangen, de Nederlandse de Maastrichtse. Zo waren er vier partijen, twee staten en twee ondernemersgroepen, waarbij de fronten soms wel, maar soms ook niet samenvielen met de nationale scheidslijnen. De spoor- en mijnwereld waren institutioneel in elkaar vervlochten. De Ingenieur der Mijnen was tevens Commissaris des Konings bij de Aken-Maastrichtsche. De opdracht van de regeringscommissaris was te waken over de belangen van het domein en die van de staat als eigenaar van de verpachte mijn. Maar domeinbelangen uitbreiden tot nationale was niet moeilijk als dat zo uitkwam.

Het zwaartepunt in de spoorwegmaatschappij verschoof spoedig naar de Duitse kant. De meeste en zeer gefrustreerde aandeelhouders waren Duitser. De Nederlandse belanghebbenden hadden vooral belangen bij de steenkoolwinning en voelden zich rond 1850 nog verder in het defensief gedrongen door

28 P. van Dijk, 'Necrologie. Cornelis de Groot', 14-15.

29 Raedts, 'Egon', 9.

de sterke concentratie van de Duitse mijnen. Vanaf de jaren 1830 breidde de *Vereinigungsgesellschaft im Wurmrevier* stapsgewijs zijn bezit uit en dat proces was halverwege de jaren 1850 afgerond. De Duitse mijnbouwbelangen waren prominent vertegenwoordigd in de spoorwegmaatschappij. De *Special-Director* van de *Vereinigungsgesellschaft* zat in de Duitse directie. Hij was weliswaar geen voorzitter, maar de maatschappij benadrukte in de financiële pers wel dat diens handtekening juridisch verbindend was.³⁰ Van der Elst behandelde de *Special-Director* als zijn voornaamste superieur, hoewel deze ook zijn concurrent was.

Los van de grote politiek, had Van der Elst te maken met gezagsproblemen in het mijnbedrijf zelf. In het begin van de negentiende eeuw had het Staatstoezicht op de Mijnen een ruime opvatting over haar bevoegdheden. In de Nederlandse traditie was techniek in brede zin, dus ook mechanisering en de gewenste investeringen, primair een zaak van het mijnwezen; ondernemers moesten zich voegen. De traditie was in 1850 nog niet verdwenen. Daarbij was in de mijnbedrijven zelf van oudsher het evenwicht tussen de mijnbouwkundige of technische leiding enerzijds, en de commerciële anderzijds fragiel. Het evenwicht verschoof naar de technische kant, maar van een eenhoofdige leiding of heldere collegiale leiding was geen sprake. De titel waarmee Van der Elst begon, conducteur-directeur, gaf aan dat hij wel baas was, maar vooral in mijnbouwkundige aangelegenheden. De commerciële leiding representeerde daarbij geregeld de plaatselijke samenleving en uitte de opinies van de mijnwerkers. Of speelde die kaart, als het zo uitkwam.³¹ De technische leiding waren de buitenstaanders, de mannen van de radicale plannen.

Allerlei spanningen kwamen aan de oppervlakte omdat de mijnbouw in de streek tussen Aken, Kerkrade en Eschweiler rond 1850 in een existentiële crisis leek te verkeren.³² En als de burens het moeilijk hadden dan had de Domaniale het extra moeilijk. Het spoorwegbedrijf bleek alles behalve een goudmijn. Binnen weinig jaren was de lijn Aken – Maastricht in politieke kringen hét voorbeeld dat internationaal verkeer niet aan de verwachting beantwoordde. De exploitatiekosten waren nauwelijks te dekken en de aandelen stonden op een vijfde tot een vierde van de nominale waarde.³³ De Aken-Maastrichtsche

30 *Die Deutschen und Oesterreichischen Actien-Gesellschaften u. Commandit-Gesellschaften auf Actien, Extra-Beilage der Berliner Börsen-Zeitung Bogen I., 1871.* De Aken-Maastrichtsche kwam in het midden van de jaren 1860 in rustiger vaarwater, maar bleef wel een speculatieaandeel. De directie voelde zich in 1872 geroepen de financiële pers in Berlijn te beschuldigen veel te rooskleurige berichten te verspreiden, voedsel voor de beursspeculatie van 1870/1873. O. Glagau, *Der Börsen- und Gründungs-Schwindel in Deutschland, Band II, der Börsen- und Gründungs-Schwindel in Berlin* (Leipzig 1877) 451.

31 Een voorbeeld uit de vroege jaren 1850: de directie van de Aken-Maastrichtsche had besloten de productie voor een aantal maanden terug te schroeven en dat betekende een lager inkomen of minder werkgelegenheid. De arbeiders verzochten ontvanger Naus dit ongedaan te maken en dus de voorraden te laten groeien. Hij bracht dit over aan de directie, die dit verzoek in februari 1852 naast zich neer legde. RHCL, Archief Domaniale Mijn, 158, Direktionsbeschlüsse, 20.02.1852.

32 *Pro memoria über den gegenwärtigen Zustand des Steinkohlenbergbaus im Inde- und Worm-Revier und die Gefahr für sein ferneres Bestehen* (Bonn [1847]).

33 'Overzicht van staathuishoudkundige onderwerpen bij de Staten-Generaal in behandeling', *De Economist* 8 (1859) 211; De Bordes, 'Beschouwingen over spoorwegen in Nederland', *De Economist* 23 no.1 (1874) 415.



Portret van mijningenieur Franz Büttgenbach jr., zoon en gedroomde opvolger van de in 1851 overleden directeur van de Domaniale Mijn in Kerkrade.

evolueerde uiteindelijk tot een spoorwegbedrijf in naam. De exploitatie van de lijn werd uitbesteed; het bedrijf opheffen of verkopen was onmogelijk door de institutionele inbedding. In het algemeen konden de lokale spoorwegmaatschappijen niet de rol spelen die hen bij de start was toegedicht: redder van de mijnindustrie. De komst van het spoor leek zelfs eerder een nadeel dan een voordeel; het legde de lokale markt open voor Belgische concurrenten en later voor de mijnen in het Ruhrgebied.

Van der Elst arriveerde dus op de Domaniale in een spannende tijd, maar hij riep ook zelf problemen op. Hij bevocht zijn positie met een kritisch rapport over de toestand van de mijn, moest dat ook doen om te signaleren dat hij mans genoeg was. 'Voorzichtigheidshalve de ware stand van zaken aan ... geven' was uiteraard bedoeld om 'krachtig mede te werken aan eene betere stand van zaken'. Van der Elst liet blijken dat via hem Britse vooruitgang viel te importeren in Limburg. Zijn rapport laat goed de thema's zien waaraan Van der Elst speciale aandacht had besteed tijdens zijn stage in Engeland en die hij nu in Kerkrade presenteerde als problemen. Het vervoer van delfstof en mensen kreeg bovenal aandacht. Van der Elst bepleitte de mijnwerkers met de stoomkracht in de schacht te doen vervoeren. Zij klommen op en neer met ladders en dus kwamen de mijnwerkers 'niet zoo frisch in hunne werkplaatsen als wenschelijk' was. Hij wees op het *Mining Journal* van eind 1851. Het tijdschrift rapporteerde over een

onderzoek met een gunstige uitslag voor het glijdend 'platform door het stoomtuig bewogen'. Ladders bleken een stuk gevaarlijker.³⁴ De mijnwerkers bleven echter nog ladders gebruiken tot 1872. Vanaf 1866 werden zij enige tijd in een bak op en neer gebracht en pas vanaf 1872 werd het vertikaal vervoer mechanisch.

Van der Elst kreeg vooral te maken met organisatorische problemen. Binnen de kortste keren kwam het tot een conflict met de ontvanger Naus. Die had Büttgenbach tijdelijk vervangen na diens dood, hoewel het aan de directie bekend was dat voorheen beiden in onmin leefden. De ontvanger stelde dat de verkoop van de steenkolen alleen hem aanging en dat Van der Elst dus niet bevoegd was prijzen te veranderen. De directie van de Aken-Maastrichtsche ging achter Van der Elst staan en stelde hem in staat een prijsbeleid te voeren. Niet lang erna ging de directie nadenken over een andere betrekking voor de ontvanger.³⁵ Stapsgewijs kwam de Domaniale Mijn zo onder eenhoofdige leiding, iets wat in het verleden niet was gelukt. Het duurde nog tot het eind van de jaren 1850 voordat het zo ver was. Toen was één persoon, de directeur, verantwoordelijk voor zowel de steenkolenwinning als de handel.

Een meer geduchte tegenstander dan ontvanger Naus was Ingenieur der Mijnen Bogaert. Van der Elst had zijn baan aan hem te danken en Bogaert was als Commissaris des Konings in de Nederlandse directie van de Aken-Maastrichtsche zijn baas. Snel na Van der Elsts aantreden ontstond een conflict over de 'rigtige uitvoering der verordeningen op het Mijnwezen en de regelmatige exploitatie' van de mijnen. Het ging om de principiële vraag of een mijn van boven naar beneden of van beneden naar boven moest worden ontgonnen. Van der Elst was van mening dat men eerst de diepste laag steenkolen moest winnen en om zich dan geleidelijk terug te trekken naar het maaiveld. Daarachter ging een visie op de waterhuishouding en de betrouwbaarheid van stoompompen schuil. C. Raedts heeft het conflict getypeerd als de strijd van Van der Elst tegen een mijnbouwkundig onjuiste methode, ook al werd die door het Staatstoezicht gepropageerd.³⁶ Bogaert bepleitte echter een aanpak die in

34 Raedts geeft het rapport uitvoerig weer (Raedts, 'Egon', 10-13). Van der Elst pleitte ervoor de mijnwerkers in steenkolentonnen te vervoeren. Deze 'cuffaden' werden in de schacht aan een haak geslagen. Steenkolen werden ondergronds in de ton gestort en bovengronds werd de ton omgekiept. Dat was het bestaande systeem voor het vertikaal vervoer van de steenkool. Bij zijn analyse van dat vervoer pleitte Van der Elst voor een lift waarin wagentjes werden gereden en naar boven gehaald. Zo'n lift was dan ook inzetbaar voor het vervoer van personen. Liftten met een veiligheidsmechanisme verschenen veel later. De stoompomp en het bemalingsstelsel waren een ander hoofdthema. 'In het onderste gedeelte der schacht valt niet alleen zooveel water van de bovenstaande pompen, dat het met een sterken regen te vergelijken is, doch wel met het omstorten van bakken water'. Om deze zin te begrijpen is het goed te weten dat de stoompomp een 'dompelingstoestel' was. Het mijnwater werd dus in een bak opgevoerd en op een bepaalde diepte, die van het waterafvoerkanaal, gekanteld. Zie voor een beschrijving: Koninklijk Instituut van Ingenieurs, *Algemeen verslag van de werkzaamheden en notulen der vergaderingen, Instituuts-jaar 1848-1849, Vergadering 14 november 1848*, 148-149. De vraag is of het afvoerkanaal daadwerkelijk nog werd gebruikt voor de drainage, zoals dit *Verslag* suggereert. Waarschijnlijk werd het water inmiddels helemaal naar boven gebracht.

35 RHCL, Archief Domaniale, 158, Direktionsbeschlüsse 04.06.1852, 30.06.1852, 04.01.1853.

36 Raedts, *De opkomst, de ontwikkeling en de neergang van de steenkolenmijnbouw in Limburg* (Assen 1974) 101-103.

Kerkrade en meer in het algemeen in de mijnbouwstreken van Aken en Luik doorging voor wijs sinds het einde van de achttiende eeuw. Sterker, in het rapport dat hij schreef als onderdeel van zijn sollicitatieprocedure, had Van der Elst hetzelfde standpunt ingenomen als Bogaert.³⁷ Eenmaal conducteur-directeur wijzigde Van der Elst zijn mening, om jaren later, als opvolger van Bogaert, daar weer op terug te komen, zij het partieel. Men kan hier pragmatisme inzien of opportunisme, maar in feite blijkt hieruit hoe weinig vast stond wat de juiste methode was.

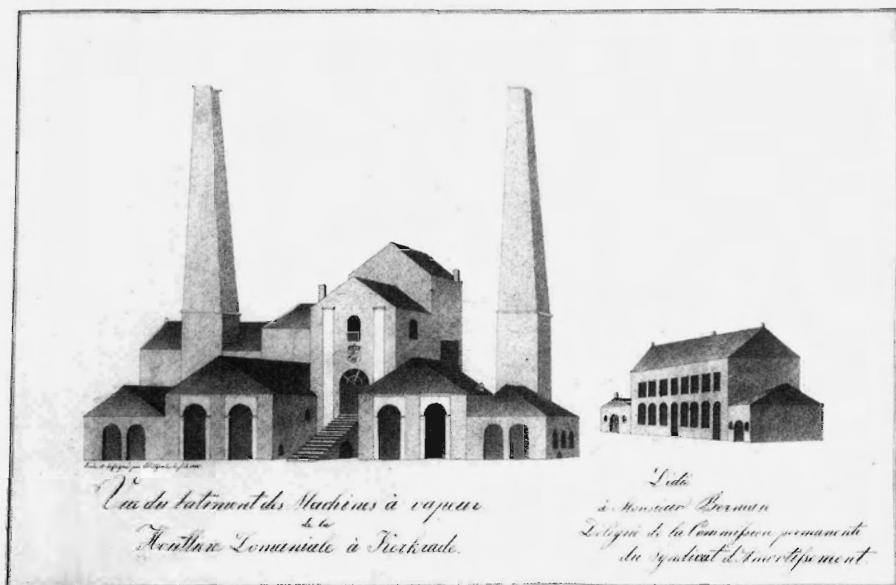
Het mijnbouwkundig debat was echter ketelmuziek bij een heel andere kwestie. Zowel de Duitse als de Nederlandse partij in de Aken-Maastrichtsche probeerden in deze periode het Staatstoezicht op afstand te zetten. De Ingenieur der Mijnen klaagde dat hij als Commissaris des Konings allengs minder informatie kreeg en dus onwetend werd gehouden over wat zich afspeelde in de spoorwegmaatschappij. De Aken-Maastrichtsche was daarentegen bang voor verplichtingen die een financiële last zouden vormen. Tegelijk probeerden de particuliere directeuren een regeling met de Duitse concurrenten voor de afzet van steenkool. Het voorop stellen van het Nederlandse belang en zeker dat van de Nederlandse staat compliceerde dit proces. Uiteindelijk zou met ingang van 1860 de steenkolenmarkt contractueel worden verdeeld. De regeringscommissaris werd over de onderhandelingen traag en achteraf geïnformeerd. De spanningen met het Staatstoezicht waren dus een vorm van emancipatie van het bedrijfsleven. Tekenend was dat de directie van de Aken-Maastrichtsche uiteindelijk liet weten geen toestemming van de regering te hebben gevraagd voor de kartelovereenkomst met de *Vereinigungsgesellschaft*, omdat zij meende dat dit niet nodig was.³⁸

De mijnen aan weerskanten van de grens waren potentiële concurrenten en zij tastten onderling hun ambities en mogelijkheden af. De Domaniale Mijn kon een productieschacht openen aan de Duitse kant van de grens, want het wingebied liep ondergronds door. De onderneming kon zo grensbelemmeringen ontduiken. Die optie werd geregeld bekeken in crisisperiodes, van de jaren 1820 tot na 1930. In de praktijk was het een dreigement of strategische zet bij de onderhandelingen over onderling niet betwiste markten. In deze context is het opmerkelijk dat Ego van der Elst in 1856 zijn superieuren voorstelde: 'op voorwaarde dat men deze winst als 14.000 voor mij zoude wezen, wil ik gaarne deze schacht voor eigen rekening maken'. Hij had de aanlegkosten op 45.000 gulden begroot en de winst op 16.000 per jaar.³⁹ Van der Elst overschatte echter de winstgevendheid van de schacht in Duitsland. Die werd wel gegraven, overigens op kosten van het mijnbedrijf, maar bleek geen uitweg uit de moeilijke economische omstandigheden aan weerskanten van de grens. Al spoedig behoorde Van der Elst daarom tot degenen die een overeenkomst met

37 Raedts, 'Egon', 10.

38 RHCL, Archief Staatstoezicht 41-2, brief AMSM aan de Ingenieur der Mijnen 25.01.1861.

39 RHCL, archief Domaniale, DM II 80, Schachtanlage der Domanial Grube, der Abtei Klosterrade incl Schächten aus 1855/58, Alte Schächte, Rapport E. van der Elst 19.12.1856.



Na de plaatsing van een stoommachine en de bouw van de karakteristieke vierkante schoorstenen en het ketelhuis, kreeg de Domaniale Mijn in 1830 dit uiterlijk. Collectie: auteur.

de Duitsers als de beste oplossing zagen, met als consequentie het opgeven van de bijna voltooide schacht.

Het voorstel om de schachtaanleg zelf te financieren zou men niet van een werknemer verwachten, ook al hadden in de negentiende eeuw topemployeés veel ruimte om zelfstandig inkomen te verwerven, buiten en binnen het eigen bedrijf. Het voorstel geeft een indruk van de financiële achtergrond van Van der Elst persoonlijk. Van der Elsts opvolger typeerde hem als 'zelf zeer rijk'.⁴⁰ Deze had hem op leeftijd leren kennen en de vraag is wat dan de oorsprong was van die rijkdom. Van der Elst kwam uit een notarisfamilie. Zijn achtergrond was gegoed, maar het is onwaarschijnlijk dat zijn familie hem zeer rijk maakte.⁴¹ Van der Elst verdiende bij zijn start 1.200 gulden en dat verdubbelde na zijn huwelijk met Maria Susanna Hupkens in 1855. Uit dat inkomen viel niet gemakkelijk de aanleg van een schacht te financieren. Maar Van der Elst trouwde zo bij een familie van notarissen en rechters die sinds eeuwen deel uitmaakte van de protestantse Maastrichtse elite en voor zeer vermogend doorging.

In Van der Elsts jaren bij de Domaniale veranderde er weinig in de afzet van steenkolen, en evenmin veranderde het bedrijf intern fundamenteel. Er waren geen grote technische doorbraken. De industrie had zijn op stoomkracht gebaseerde vorm ruim voor 1850 gekregen. Van der Elst was de man van het

⁴⁰ Van 1810 *Administration des Mines* tot 1960 *Staatstoezicht op de Mijnen* ('s-Gravenhage 1959) 62. Dit is een weergave van de opmerkingen bij zijn afscheid in 1932 van Blankevoort, hoofd van het Staatstoezicht op de mijnen na Van der Elst.

⁴¹ De erfenissen van de grootvader en vader wijzen daar niet op.

wachten op betere tijden. Maar men wachtte wel af in een zo goed mogelijke conditie. Er hadden wel degelijk verbeteringen op het mijnsterrein plaats, zij het weinig spectaculaire: beter vervoer ondergronds, modern schachtvervoer, graduele perfectionering van de drainage, goede luchtverversing. In Kerkrade deed men het alleszins redelijk. Het was slechts in heel lichte mate grootspraak dat 'steigers', opzichters, journalisten steevast vertelden dat de Domaniale 'de best ingerichte [mijn] was' van de pakweg twaalf die 1880 tussen Kerkrade en Aken in exploitatie waren. Mijningenieurs kwamen met het compliment: 'sehr gut überlegte Anlagen... große Ordnung und Sauberkeit'. Dat was vooral de erfenis van Van der Elst.⁴²

De Domaniale was in Nederland een 'curiositeit'. Juist daarom was het 'een nuttig demonstratie-veld voor aanstaande mijningenieurs in hun prilste beginnen'. De Kerkraadse mijn was een favoriete stageplek en Van der Elst de opleider. In necrologieën van ingenieurs werd eraan herinnerd hoe zij 'de zomervacanties [bestedden] aan oefeningen in de Domaniale Steenkolen-mijn... onder leiding van den heer Van der Elst'.⁴³ Dit was niet een door hem ingevoerde traditie. De directie van de Aken-Maastrichtsche stelde zich al voor 1851 welwillend op als het ging om 'kwekelingen' van de Delftse academie. Het studentencohort waartoe Van der Elst behoorde reisde nog niet naar Kerkrade, maar de eerste stagiairs moeten snel erna zijn gearriveerd.⁴⁴ Ook al was hij er niet mee begonnen, Van der Elst was jarenlang de begeleider van aankomende mijningenieurs en in hun herinnering leefde hij voort.

Het is interessant Van der Elst carrière te vergelijken met die van iemand die zijn pad in Kerkrade kruiste: Franz Büttgenbach junior. De loopbaan van Büttgenbach was internationaler en deed maatschappelijk niet onder voor die van Van der Elst, hoewel hij niet echt doorbrak en Van der Elst vermogender was. Franz en zijn broer Conrad hoorden bij de *brain drain* vanuit het Luiks-Akense naar het Ruhrgebied. Daar maakten beiden carrière in de ertsminbouw en de productie van ijzer en staal. Hun specialiteit werd verwerking van ijzeroer, die zij uit Midden-Limburg importeerden. Tegen het eind van de jaren 1870 had Franz Büttgenbach een leidende functie in Lintorf bij de *Anglo Dutch Mining Company*. Laat in de jaren 1880 kwamen beide broers door bruinkoolwinning nabij Herzogenrath weer terecht in Kerkrade. Franz werd commissaris bij de Aken-Maastrichtsche.⁴⁵

42 'Een bezoek aan de Domaniale steenkolenmijn te Kerkrade', *De Katholieke Illustratie* 13 (1879/1880) 23. F. Büttgenbach, *Der Bergbau in Holland* (Essen 1894) [Sonderabdruck Glückauf, Berg- und Hüttenmännische Zeitung, nr. 61 en 65] 13.

43 G.P.R., in: *Tijdschrift van het Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap*, Tweede Serie, Deel XXIII (1906) 1037; W. Godefroy, 'Levensbericht van den mijningenieur Daniel de Jongh Hzn', *Jaarboek van het Mijnwezen in Nederlandsch-Oost-Indië* 48 (1919), Verhandelingen, eerste gedeelte, 1; G.P.A. Renaud, 'Levensbericht van den mijningenieur Jacobus Hubertus Menten', *ibidem* 49 (1920), Verhandelingen, eerste gedeelte, 1.

44 Zie de brief van Lipkens aan Bogaert in extenso geciteerd door Raedts, 'Egon', 7.

45 Zie behalve Driessen, 'Franz Sebastian Maria Büttgenbach', ook H. Seeling, *Die Eisenhütten in Heerd und Mülheim am Rhein* (Kewlen 1972) 32-88.

Sociale bevlogenheid

Latere generaties waardeerden Van der Elst vooral om zijn zorg voor het personeel. De oprichting van het 'Fonds ter ondersteuning van de arbeiders in dienst bij de Domaniale steenkolenmijnen' stond op zijn conto. Zieken- en pensioenfondsen waren toen nog zeldzaam in Nederland en dit fonds gaat door voor een van de vroegste voorbeelden van bedrijfsgebonden sociale zekerheid. Het fonds werd in 1856 opgericht, nadat Van der Elst daarvoor sinds 1853 had gepleit. Het fonds zorgde zowel voor geneeskundige verzorging als inkomen bij ziekte, keerde uit aan weduwen, wezen en gepensioneerden, gaf een tegemoetkoming in de begrafeniskosten en stimuleerde onderwijs door dit gratis aan te bieden aan mijnwerkerskinderen.⁴⁶

Zowel in de context van de mijnindustrie als van de geschiedenis van de Domaniale mijn was dit niet echt nieuw. *Knappschaften* waren in de mijnbouw een oud fenomeen en al vóór 1850 waren in de regio allerhande regelingen ingevoerd: bij Eschweiler in 1803, bij diverse mijnen langs de Worm tussen 1760 en 1810, uitgebreid en omgezet in de regionale Wurm-Knappschaft in 1839, bij de James (Cockerill) mijn bij Stollberg in 1822. De Nederlandse mijn kon in die context natuurlijk niet achter blijven bij de concurrenten aan de andere kant van de grens. Ook de Domaniale mijn kende ooit voorzieningen, die echter onder druk van het Staatstoezicht op de Mijnen in de jaren 1820 waren afgeschaft. Of daarvoor vrijwillige regelingen in de plaats waren gekomen is niet duidelijk. In ieder geval beheerde ontvanger Naus een fonds of probeerde dat ingang te doen vinden. Van der Elst zorgde er echter voor dat de sociale zekerheid een ferme institutionele basis kreeg en dat deelname algemeen, want verplicht werd. Van der Elst stichtte daarenboven een bouwfonds voor de huisvesting van mijnwerkers.

Van der Elst hoorde bij de sociaal bewogen ondernemers van zijn tijd en zijn sociale bewogenheid was dus van liberale snit, getuige zijn motto: 'waar [eigen voordeel] in het spel komt, waar die hefboom werkt... [kan] veel gedaan worden'. Sociale zorg was zorg in eigen belang. De regelingen bij ziekte waren ontworpen 'om de mijnwerkers zooveel mogelijk aan het werk te binden, en verzuim der werkdagen te voorkomen'.⁴⁷ In grote, moderne bedrijven was sociale zorg autoritaire betrokkenheid. In Kerkrade ging die echter niet zo ver als bijvoorbeeld in het Saarlandse imperium van Stumm, waar de werknemers tot na 1900 toestemming moesten vragen voor een huwelijk, juist omdat de zorg van de fabrikant zich ook uitstreckte over vrouwen en kinderen.

Van der Elst had een andere visie dan de Luikse ingenieurs van het Belgische Staatstoezicht, die nog in 1846 verklaarden dat ondergronds niemand iets aan

⁴⁶ Ouders waren vanaf 1860 verplicht hun kinderen van 6 tot 14 jaar naar school te sturen op straffe van roeyement van het fonds. Maar deze kinderen mochten aanvankelijk om de andere dag op het veld werken. E. van der Elst, 'Aan de redactie van de Economist', *De Economist* (1860) 163.

⁴⁷ E. van der Elst, 'De steenkolenmijnen in Limburg', *Tijdschrift uitgegeven door de Nederlandsche Maatschappij ter bevordering van Nijverheid*, vierde reeks, XLI, deel II (1878) 42. Zie daarentegen F. Büttgenbach, die stelde dat bij een kas specifiek voor een mijnzetel de arbeiders te sterk gebonden werden en willekeur dreigde. F. Büttgenbach, *Bergbau in Holland*, 16-17.

lezen of rekenen had. Zij waren er van overtuigd dat geschoolde kinderen een ander beroep zouden kiezen.⁴⁸ Van der Elst benadrukte juist dat onderwijs de hoog nodige discipline bij zou brengen. Van der Elst was ook tegen arbeid door heel jonge kinderen: 'Vroeger werden jongens van 10 jaar oud reeds in de mijnen gebruikt'.⁴⁹ Hij wilde ze niet voor veertien op de mijn zien.

In de Nederlandse geschiedschrijving heeft Van der Elst zich een plek verworven als een van de eerste representanten van het sociaal-liberalisme. Zo liet Van der Elst zich ook uit. '[Ik] roep... de fabrikanten in ons land toe: zorgt voor uw personeel, bindt het door zulke coöperatieve fondsen aan uwe fabriek, gij zult u er wel bij bevinden. Getroost u de opoffering van tijd en geld... later komt ze u ten goede'.⁵⁰ Net als bij anderen betekende sociale bewogenheid niet dat Van der Elst sociale onrust licht nam. Hij kreeg daar geregeld mee te maken. Net drie jaar in dienst stond hij voor zeventig mijnwerkers die een hoger loon wilden. Gesouffleerd door Van der Elst betitelde de directie van de Aken-Maastrichtsche de eis als onbillijk en met opluchting stelde de leiding van de mijn vast dat de mijnwerkers rustig bleven.⁵¹ Meer van dit soort acties zouden volgen. Vooral de prijsexplosie na de Frans-Duitse oorlog van 1871 en de Parijse commune ging gepaard met veel onrust: 'men verlangt hoog loon om weinig en zeer op zijn gemak te werken... Onafgezien dat wij gebrek aan werklieden hebben, was ik genoodzaakt enkele weg te zenden, daar ze de overigen tot wanordelijkheden trachtten over te halen. Het opzicht hebbend personeel heeft veel met de arbeiders te doorstaan en toch zal deze plaag moeten worden doorgeworsteld'.⁵² Bij onrust zond Van der Elst de 'heethoofden' weg of 'mechaniseerde' hij. Zo verving Van der Elst volgens eigen zeggen de weinig dociele jonge slepers door paarden die de mijnwagentjes trokken: 'men [hoefde] nooit bang te zijn voor de eisen van paarden'.⁵³

Het personeelsbeleid van Van der Elst weerspiegelde dat van zijn 'grotere' collega aan de andere kant van de grens: Karl Joseph Hilt, net zo als dat het geval was bij het sociale beleid en de sociale zekerheid. Beiden bepleitten *uni sono* de traditionele sociale vrede en beschouwden het 'woelen van de socialisten' als dé dreiging aan de horizon.⁵⁴ Alleen gingen de grote stakingsgolven in de mijnindustrie - 1889 tijdens Van der Elsts leven - voorbij aan de Domaniale Mijn, terwijl zij wel het Akense bereikten.⁵⁵

48 Royaume de Belgique, Ministère de l'Intérieur, *Enquête sur la condition des classes ouvrières et sur le travail des enfants II* (Bruxelles 1846) 301-302, 320.

49 E. van der Elst, 'Aan de redactie', 163. Sedert 1813 was mijnarbeid beneden 10 jaar verboden.

50 Van der Elst, 'Aan de redactie', 162-163; *idem*, 'Fondsen', 719.

51 RHCL, Archief Staatstoezicht op de Mijnen, 30: Vergadering der Gemeenschappelijke directie gehouden te Maastricht 22 december 1855. S. van der Velden, *Stakingen in Nederland. Arbeidersstrijd 1830-1995* (Amsterdam 2000) 145-149.

52 SHCL, Archief Staatstoezicht op de Mijnen, maandrapport juni 1872.

53 Gales, *Delven*, 172. De vervanging van slepers door paarden was in feite een modeverschijnsel.

54 Van der Elst, 'Steenkolenmijnen', 43.

55 Bij voorbaat ging het loon met 10 procent omhoog. De Kerkraadse mijnwerkers die in Kohlscheid werkten, bleven aanvankelijk thuis 'uit vrees voor de werkstakers'. Later stonden zij onder bescherming van de Pruisische gendarmerie.



Foto van de feestelijkheden bij de opening van de spoorlijn Sittard-Heerlen-Herzogenrath op 30 april 1896. Fotocollectie SHCL.

Wij zijn achteraf Van der Elst en Hilt sociaal gaan noemen vanwege hun geloofsverkundiging onder collegae die nog niet sociaal waren. 'Als men maar werkelijk het goede wil, dan is het gewonnen'.⁵⁶ Hilt richtte zich op een Duits publiek, terwijl Van der Elst Nederlandse ondernemers in het vizier nam. 'Mogten die het voorbeeld der Domaniale mijnen volgen!'. De Duitsers kregen op een 'Katholieken Tag' te horen: 'Das Blühen und das Gedeihen der einzelne Industriezweige und der einzelnen Unternehmungen berührt auf der angemessener Berücksichtigung der berechtigten Forderungen der Arbeiter'.⁵⁷ De Nederlanders kregen te lezen: 'Het spreekt trouwens van zelf, dat het gehalte en de toestand der arbeiders een belangrijke factor is in de waarde eener industriële onderneming, en dat de zorg voor de menselijke werkkrachten vooral niet geringer mag zijn dan die voor het vee en de werktuigen die men gebruikt'.⁵⁸ Van der Elst en Hilt hadden hun eigen publiek. Sociale verkondiging was nationaal en de wortels van sociale zekerheid waren al nationaal voordat die zekerheid waarlijk een systeem was.

Het Staatstoezicht op de Mijnen

In de zomer van 1876 schreef Van der Elst aan de directie van de Aken-Maastrichtse Spoorweg-Maatschappij dat 'dagelijks ... mijn benoeming in de plaats van Bogaert' was te verwachten. Van der Elst werd 1 juli 1876 benoemd

⁵⁶ Van der Elst, 'Aan de redactie', 162-163.

⁵⁷ F. Schundex, *Geschichte des Aachener Steinkohlenbergbaus* (Essen 1968) 193. Het citaat van Hilt dateert uit 1887.

⁵⁸ Van der Elst, 'Steenkolenmijnen', 46.

tot Ingenieur der Mijnen en dus tot hoofd van het Staatstoezicht. Waarschijnlijk werd Van der Elst eerder aangetrokken tot de nieuwe functie dan weggeduwd uit de oude. Het directeurschap van de Domaniale Mijn vereiste permanent balanceren op een dun koord. In 1873 boorde de *Vereinigungsgesellschaft* dicht bij of zelfs in het wingebied van de Domaniale Mijn. Dat leidde prompt tot het gerucht in de streek dat Van der Elst niet loyaal was.⁵⁹ Als hoofd van het Staatstoezicht was Van der Elst in ieder geval meer eigen baas.

Van der Elst was al sinds 1866 plaatsvervanger van Bogaert als deze ziek of afwezig was. Juridisch was dit merkwaardig, omdat Van der Elst in theorie gecontroleerd zou kunnen worden door zich zelf. Gekwalificeerde krachten waren op dit niveau schaars, maar de eigenlijke betekenis van de benoeming was een andere. Aan de functie van plaatsvervangend Ingenieur der Mijnen was geen vast salaris verbonden. De titel signaleerde dat de benoemde het vooruitzicht had de ingenieur ooit op te zullen volgen. Bij de opvolging van Van der Elst zou eenzelfde procedure worden gevolgd.⁶⁰ Van der Elst werd overigens Bogaerts plaatsvervanger, omdat diens eerder aangewezen opvolger voor een carrière buiten het mijnwezen koos.⁶¹

Als zijn opvolger bij de Domaniale beval Van der Elst Joseph Schümmer aan, directeur op de naburige mijn Voccart, die eigendom was van de Duitse *Vereinigungsgesellschaft*. In de jaren rond 1876 bestond er een vriendschappelijke relatie tussen de Domaniale en de Duitse concurrenten. Met een tweetal mijnzetels van *Vereinigungsgesellschaft*, de Neuprick en de Voccart, vormde de Domaniale een belangengemeenschap, waarin de winsten werden gedeeld. Van der Elst droeg zijn steentje bij aan deze internationale regionale samenwerking, onder meer door de benoeming van Schümmer. Tegelijk toonde hij zich ietwat sceptisch: 'de beste vrienden zorgen voor de hoogste rekeningen', schreef hij zijn collega van de *Vereinigungsgesellschaft*, naar aanleiding van de gemeenschappelijke boorcampagne.⁶²

59 RHCL, Archief Domaniale 33, brief Van der Elst aan Sommer, speciaal directeur van de AMEG 09.05.1873.

60 Raedts, 'Egon', 23. De kans op afwezigheid van de Ingenieur der Mijnen in verband met werk moet zijn genomen. Dit had te maken met de andere functie van Bogaert, die van ingenieur van het Stoomwezen. De daarvoor vereiste keuringen groeiden uit tot een dagtaak, vooral toen jaarlijkse controles werden voorgeschreven. Wat gold voor De Vries Robbé, verantwoordelijk voor het noorden van het land, zal ook hebben gegolden voor Bogaert. J.A.W. Goedkoop, *De registers van de dienst voor het stoomwezen. Een bronnenuitgave van het register 1886 - 1890 (Gelderland en Utrecht). Deel 10* (Amsterdam 1993) 7.

61 H.J.P. van Meurs was als aspirant-ingenieur bij het stoomwezen in 1859 geplaatst bij Bogaert. In 1860 was hij plaatsvervangend ingenieur der mijnen in Limburg geworden. Het lijkt erop dat Meurs, nadat hij van Maastricht naar 's-Hertogenbosch was verhuisd, niet meer terug wilde naar Bogaerts standplaats. Toen in 1871 bij een reorganisatie van het Stoomwezen Maastricht als standplaats werd aangewezen, vertrok hij naar het stoomwezen van de spoorwegdiensten, om na een maand weer terug te komen bij het Stoomwezen, toen hij naar Zwolle kon. W.A.M. Piepers, *Bijdrage tot de geschiedenis van het toezicht op het stoomwezen in Nederland* ('s-Gravenhage 1914) 92-93.

62 RHCL, Archief Domaniale 33, brief Elst aan Sommer 10.20.1876. De achtergrond waren de exploratieboringen voor wat later de concessie Vereeniging zou worden, waarvoor de *Eschweiler Bergwerks-Verein*, de *Vereinigungsgesellschaft* en de *Achen-Mastrichter Eisenbahn Gesellschaft* begin 1874 een contract hadden gesloten. Terugblikkend verzuchtte Van der Elst: 'ik heb geen lust om ooit met het Worm revier mede te boren, dan helaas het kalf is verdrongen'.

Het Staatstoezicht was nog onder Van der Elsts voorganger in 1873 uitgebreid tot het toezicht op de mijnen en groeven in Nederland. De geografische beperking in de titel 'ingenieur der mijnen in het hertogdom Limburg' was komen te vervallen.⁶³ In Midden-Limburg was naar steenkool gezocht en ook in Gelderland. Zuid-Limburg bleef echter de meeste belangstellenden trekken. Gelokt door de extreem hoge prijzen na de Frans-Duitse oorlog werd de regio tussen 1871 en 1878 overspoeld door een golf explorateurs. Het Staatstoezicht diende namens de staat vast te stellen of zij daadwerkelijk ontginbare steenkolen hadden aangeboord, als zij al hadden laten boren. Daarna bracht de dienst advies uit of gevolg moest worden gegeven aan een concessieaanvraag. De dienst was dus naast het toezicht op de bestaande ontginning van steenkolen belast met een andersoortig toezicht, namelijk op degenen die de indruk gaven graag steenkolen te willen ontginnen.

De boorcampagne van de jaren 1870 leidde tot een stroom concessieaanvragen. Vele resulteerden in concessies. In eerste instantie zette Van der Elst het beleid van zijn voorganger voort. In de concessieaktes van de jaren 1860 valt op dat men toekomstige mijnexploitanten wil pressen geavanceerde technieken te gebruiken. In de jaren 1870 was de overheersende zorg te voorkomen dat mijnconcessies speculatieobject werden en dat concessionarissen het hun in eeuwigheid verleende bezit tot Sint-Juttemis braak zouden laten liggen. Er werden waarborgen gevraagd die er voor moesten zorgen dat mijnen echt werden aangelegd. Deze administratieve regulering was al voor de aanstelling van Van der Elst beleid geworden. Alleen had dit beleid geen effect gehad, zo bleek onder het regime van Van der Elst. Geen van de concessies, uitgegeven in de jaren 1870, resulteerde in een steenkolenmijn.

Het braak liggen werd een steen des aanstoets en dit lokte een actievere bemoeienis van de staat uit. Van der Elst speelde bij het forceren van een steenkolenmijnindustrie in Zuid-Limburg een rol van betekenis. Na het liberale experiment van de jaren 1870, experimenteerde de overheid met een type georganiseerd kapitalisme: het experiment met de Oranje-Nassau Mijnen. De essentie was concurrentie te vermijden en de ontwikkeling in Zuid-Limburg te gunnen aan een relatief grote partij, een (tijdelijke) monopolist die moest laten zien dat rendabele steenkoolontginning in Zuid-Limburg mogelijk was. Daarbij was van belang industriële investeringen te koppelen aan de bouw van een betere infrastructuur voor het transport.

Van der Elst claimde de juiste groepen bij elkaar gebracht te hebben en hen gunstige randvoorwaarden in het vooruitzicht te hebben gesteld. Volgens eigen zeggen wendde hij zich tot de Honigmanns, een familie met een traditie van het bedrijven van mijnbouw als ontwikkelingsprojecten. Ze legden mijnen aan, verkochten ze en ondernamen een nieuw project. Bovendien waren zij in het Akense buitenstaanders en dus onafhankelijk van de grote mijnondernemingen. 'Ik (deed) door tusschenpersonen er op wijzen dat zijn [F. Honigmanns] gunstig onderzoek nabij de landgrens er toch op wees dat de steenkoollagen

63 Koninklijk Besluit 26 augustus 1873 no. 31, *De Nederlandsche Staatscourant* 31 augustus en 1 september 1873.

zich in Limburg moesten voortzetten, doch die had geen vertrouwen in de plaats gehad hebbende grondboringen, maar op de bemerking "gij flinke boormeester met alle werktuigen en personeel bij de hand" maakt een proefboring, dit had plaats en het verder gevolg is bekend'.

Van der Elst claimde voorts dat hij een band smeedde tussen de Honigmans en Sarolea, die een spoorweg wilde aanleggen, en dat hij voordien al 'eveneens door tusschenpersonen (had) doen aankloppen bij geldmannen in Amsterdam'. Via de Financiële Maatschappij raakte een invloedrijke elite betrokken bij wat zich afspeelde in Limburg. Als hoofd van het Staatstoezicht zorgde Van der Elst daarbij voor de concessieverlening: '... ik ben daartoe overgegaan - een concessie voldoende voor 10 mijnen - teneinde de kolenmijnen in het leven te roepen'.⁶⁴

De woordkeus wijst erop dat Van der Elst zich graag presenteerde als De Grote Regisseur. Andere partijen hadden hun eigen visies. Het beeld van de regisseur werd niet algemeen gedeeld. Zo meende Sarolea zich te herinneren: 'kwam iemand bij hem die zich voor het maken van een mijn interesseerde en daarover zijn gevoelens inwon, dan vroeg hij hem allereerst: "man, heb je geld?" en zoo het antwoord bevestigend luidde, dan hernam hij: "bewaar het dan en steek het hier niet in den grond"'.⁶⁵

Toen Sarolea dit schreef waren de relaties tussen de Hoofdingenieur en de mensen achter de Oranje-Nassau Mijnen goed verziekt. De in 1894 begonnen aanleg van de mijnschachten ging gepaard met tegenslagen en vergde zes jaar. Niet uitzonderlijk veel, maar lang genoeg voor een vertrouwenscrisis. Van der Elst kreeg de indruk dat de maatschappij slechts voor de schijn bezig was schachten aan te leggen. De Honigmans en ook de spoorwegpartijen leken meer waarde aan hun Duitse belangen te hechten, terwijl Limburg te maken kreeg met een nieuwe hausse van belangstellenden. Die werden echter in de wachtkamer geplaatst omdat de Oranje-Nassau groep rust was beloofd. De Oranje-Nassau Mijnen gaven weinig informatie over hun werk, vooral over de kosten en probeerden tegelijk met geruchten anderen af te schrikken. 'Is het in 't belang van Limburg, dat men rondbazuint, dat het maken van schachten miljoenen verslindt en ze [de schachten] niet te maken zijn?' Er waren zat belangstellenden met expertise, vooral Belgen. 'Dat er concurrentie kome, dan zal de zeurende Maatschappij ... levendig worden'.⁶⁶

Ongetwijfeld bezondigde Van der Elst zich aan enige grootspraak over zijn rol bij de vestiging van de Oranje-Nassau Mijnen, maar hij bezette een centrale plek voor het uitzetten en vormgeven van beleid. Wezenlijke elementen van Van der Elsts opvattingen werden later gangbare mijnbouwpolitiek in Nederland. Slechts kort aangetreden als Ingenieur der Mijnen, publiceerde hij in 1878 de les die hij trok uit het liberale experiment van de jaren 1870: 'wij zouden het betreu-

64 RHCL, Domaniale 70: E. van der Elst aan Sommer, 16.02.1894; Nationaal Archief, Waterstaat, Handel en Nijverheid, 1878-1905, Mijnwezen 1894, doos 171: E. van der Elst aan de minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid, 22.12.1894.

65 SHCL, archief Haex, 6: Brief Sarolea aan Moltzer, 10.12.1896.

66 Nationaal Archief, Waterstaat, Handel en Nijverheid, Mijnwezen 1897, doos 171.

ren, ja geldverkwisting noemen, bijaldien de in Limburg verleende mijnvelden, elk voor zich zelve in ontginning zouden worden gebracht'.⁶⁷ Voor een rendabele ontginning zou één mijn minimaal moeten beschikken over vier concessies, dus over vier maal zoveel ruimte als de standaard was.

De ervaringen van de jaren 1890 brachten hem ertoe een opzet voor een nieuwe mijnwet naar Den Haag te sturen, een coproductie van hem en zijn jongste zoon Frans die op dit onderwerp was gepromoveerd. Het ontwerp verdween in een la, want ook nog andere knopen moesten doorgemaakt worden.⁶⁸ Van der Elst liep niet vooruit op de stichting van een staatsmijnbedrijf, het volgende experiment in het bewerkstelligen van een mijnindustrie. Hij liep wel vooruit op de mijnwet 1904. Die moest het bovenal onmogelijk maken een concessie niet te gebruiken. Er waren voor eeuwig verleende mijnconcessies in Limburg waar niets mee gebeurde, of waarvan iedereen wist dat zij bewust in reserve werden gehouden, zoals de concessie Vereeniging in bezit van de *Vereinigungsgesellschaft*.

Aardse wetenschap

Nauwelijks directeur bij de Domaniale Mijn, werd Van der Elst aangezocht als correspondent van W.C.H. Staring, de secretaris van de 'hoofdcommissie', die door de minister van Binnenlandse Zaken Thorbecke was ingesteld om de bodemgesteldheid van Nederland te onderzoeken en een geologische kaart te vervaardigen. Bogaert en Van der Elst moesten een kaart van het Wormbekken maken en een detailkaart van de Nederlandse mijnen. Voorts was een proefboring voorzien. Het regionale programma en met name de proefboring was ontworpen door vertegenwoordigers van een oudere generatie geologisch geïnteresseerden: Bogaert en vooral G. Panhuys.⁶⁹ Het onderzoek verliep zeer moeizaam en van de wetenschappelijke ambities werden slechts enkele gerealiseerd. De boring werd overgenomen door de Bergwerkvereniging, een gezelschap koloniale steenkoolenthousiastelingen, dat zich meer een meer ontpopte als een concurrent van de Domaniale Mijn. De uitgevoerde exploratie kreeg zo een commercieel karakter; het verwerven van eigendomsrechten kwam voorop te staan. Het is dus niet vreemd dat het werk voor Staring op de achtergrond raakte en Van der Elst zich vooral ging inspannen om te voorkomen dat de Bergwerkvereniging een concessie kreeg. Maar daarmee verdween ook een kans voor Van der Elst op een vooraanstaande plek in de wetenschapsgeschiedenis van de geologie.⁷⁰

67 Van der Elst, 'Steenkolmijnen', 62; zie ook 65.

68 Het later zo genoemde ontwerp Van der Elst-Blankenvoort haalde niet de parlementaire procedure.

69 A.E. van de Geyn, 'Staring's medewerkers uit Limburg', *Verhandelingen van het Geologisch-Mijnbouwkundig Genootschap voor Nederland en koloniën, Geologische Serie*, deel XIV ('s-Gravenhage 1944) 206-207, 211-213.

70 W.J. Jongmans, 'Geologische onderzoekingen in Zuid- en Midden-Limburg', *Ibidem*, 278-279; F.H. van Rummelen, 'De geologische karteering van Zuid-Limburg in de laatste vijf en tachtig jaren (1856-1941)', in: *Natuurhistorisch Maandblad* 30 (1940) 73-77, 86-88 en W.M. Felder, 'Geschiedenis van de geologische kartering in Zuid-Limburg', in: M.J.M. Bless, I. van den Bosch (red.), *Miscellanea geologica coriovallana 1981* (z.p. 1981) 89-91.

Als Ingenieur der Mijnen was Van der Elst, zoals wij hebben gezien, betrokken bij de exploratieboringen tussen Kerkrade en Heerlen. Die boringen waren een voorwaarde voor het verwerven van eigendomsrechten, maar zij produceerden ook kennis, zeker als zij in onderling verband werden gezien. In dat licht apprecieerden de generaties uit het begin van de twintigste eeuw Van der Elst als iemand die 'zich ongekend veel moeite heeft gegeven bij de onderzoeken' van zuidelijk Limburg.⁷¹ Die waardering ging vooral terug op wat hij hierover in 1878 publiceerde in het *Tijdschrift van de Nederlandsche Maatschappij ter bevordering van Nijverheid*, dus voor een relatief breed publiek van goed opgeleiden en niet zo zeer specialisten. Het was één groot artikel over van alles en nog wat, zeker ook informatief voor geologisch geïnteresseerden, maar geen bijdrage tot de geologische wetenschap en ook niet zo bedoeld. Het past eerder in de traditie van overzichten geschreven door ingenieurs, een korte versie van Wagners *Beschreibung des Bergreviers Aachen* uit 1886. Van der Elst trok niet alleen de aandacht omdat hij in een populair Nederlands tijdschrift schreef, maar ook omdat Limburg exotisch was. Zo besteedde Van der Elst aandacht aan een buiten Limburg in Nederland zeldzaam verschijnsel als aardbevingen. Juist door die passages werd Van der Elst nog lang in populariserende wetenschapsliteratuur geciteerd.⁷²

Al met al was geologie voor Van der Elst een afgeleide van zijn technische belangstelling. Hij liep meer warm voor boortechiek. Als 'manager' van de Domaniale Mijn en nog meer als Ingenieur der Mijnen koos hij ervoor zijn enthousiasme achter de schermen te houden. Hij vestigde de aandacht van anderen op nieuwigheden.⁷³ Daarnaast was hij een beheerder van informatie en een popularisator van kennis. Als wij Van der Elst vergelijken met zijn tegenvoeter uit de studietijd, De Groot van Embden, dan was het werk van de laatste ongetwijfeld meer ambitieus, meer wetenschappelijk. Bovendien had De Groot een hele stoet navolgers. Daarbij dient aangetekend dat de Nederlandse mijn-ingenieurs in Indië voor een wetenschappelijke benadering kozen en gingen publiceren, omdat de praktische resultaten van de exploratie in Indië aanvankelijk zo sterk tegen vielen.⁷⁴

71 L. Hennen, 'De grondleggers der mijnontginningen rondom Heerlen', in: *Vereeniging voor Vreemdenverkeer voor Heerlen* (red.), *40 jaren spoor en mijnen in Zuid-Limburg 1896-1936* (Heerlen 1936) 47.

72 H. Blink, *Nederland en zijne bewoners. Handboek der Aardrijkskunde en Volkenkunde van Nederland* (Amsterdam 1892) 455, 458, 460.

73 In 1875 stuurde Van der Elst ongevraagd een nota naar het ministerie van Koloniën. Hij meende dat een in Limburg toegepaste boortechiek voordelig zou zijn bij de aanleg van diepe waterputten. In Indië begonnen mijn-ingenieurs vervolgens te experimenteren. P. van Dijk, 'Invoering der Aalborger-boormethode bij het grondpeilwezen in Nederlandsch Indië', *Jaarboek van het Mijnwezen in Nederlandsch Oost-Indië* 7 (1878) 3-28.

74 R.D.M. Verbeek, 'Bij het verschijnen van den 50sten jaargang van het Jaarboek van het Mijnwezen in Nederlandsch Oost-Indië', *Jaarboek van het Mijnwezen in Nederlandsch Oost-Indië* 50 (1921) 1-2.

Tussen burgerij en adel

Gezien zijn voorgeschiedenis als directeur had Ingenieur der Mijnen Van der Elst een speciale relatie met de Domaniale Mijn. Regelmatig deed hij alsof het nog zijn mijn was. Tekenend is dat journalisten hem toestemming vroegen of zij ondergronds mochten gaan. Directeur Schümmer werd dan ingeschakeld om een excursie bovengronds te verzorgen, totdat de voorbereidingen waren afgerond.⁷⁵ In een bedrijfstak van anderhalve mijn was intensieve aandacht van het Staatstoezicht voor de Domaniale te verwachten. Het heeft er echter ook veel van weg dat Van der Elst wilde dat de Domaniale zijn mijn bleef.

Van der Elsts invloed kwam het meest tot uiting toen in 1886 de positie van directeur van de Domaniale Mijn weer vrij kwam. Volgens Raedts heeft Van der Elst toen voorkomen dat de mijn werd opgeslokt door de *Vereinigungsgesellschaft*.⁷⁶ Van Duitse kant werd geprobeerd de leiding over te brengen naar de andere kant van de grens. Van der Elst drong er bij het ministerie in 's-Gravenhage op aan zijn opvolger Schümmer te ontslaan. Deze was door hem in 1876 aanbevolen, maar ruim tien jaar later niet geschikt bevonden om de Domaniale Mijn te leiden en bovendien te oud. Van der Elst schreef al een geschikte vervanger, een mijningenieur, in België te hebben gevonden. Van der Elsts opzette lukte. Maar in een latere notitie van een ambtenaar in Den Haag blijkt dat die zich bekocht voelde. 'Deze geschikte eenige ingenieur blijkt later te zijn een doodarme reiziger, die nooit ingenieur is geweest noch er voor gestuurd heeft, doch die *baron* is en met Marie van der Elst verloofd is, dochter van schrijver dezer missive, welke gaarne een adellijke schoonzoon heeft. Later zijn schoonvader en schoonzoon geslagen vijanden geworden en hebben het elkaar ook in de mijnaangelegenheden moeilijk gemaakt'. Dit laatste was in 1887 nog niet het geval. Jonkheer van Pelser Berensberg werd toen inderdaad aan de top van de Domaniale Mijn geplaatst. In eerste instantie als inspecteur, als directeur na het overlijden van de Duitse topman Sommer in 1889.⁷⁷

Zich bewegen in de goede kringen en presentatie met uitstraling was een zaak van lijfsbehoud voor de generatie mijningenieurs waarvan Van der Elst deel uitmaakte. Bij Van der Elst ging status verder dan beleefdheid. Hij was onmiskenbaar een negentiende-eeuwse burger, maar hij zou niet de eerste en niet de enige zijn die behoefte kreeg aan aristocratische standing. In Limburg was de aristocratie in zijn tijd nog prominent aanwezig. Iets van die provinciale cultuur maakte Van der Elst zich eigen, maar verder dan titels als familietrofee ging het niet. Zijn jongste zoon trouwde in bij de Maastrichtse notabele familie

75 'Een bezoek aan de Dominiale steenkolenmijn te Kerkrade', *De Katholieke Illustratie* 13 (1879/1880) 14. Opmerkelijk is dat Van der Elst en Sommer van de Achen-Mastrichter nog diep in 1878 communiceerden, alsof de eerste nog mijn directeur was en de tweede superieur.

76 Raedts, 'Egon', 27.

77 Nationaal Archief, 2^E afdeling, Ministerie van Financiën, Domeinen 1869-1914, 518 doos 3593, brief E. van der Elst aan Winkelman, 24.04.1887 en anonieme notitie.

Vrijthoff, geadeld in 1840.⁷⁸ Van der Elsts dochter trouwde in 1888 met jonkheer A.W.O.M van Pelser-Berensberg.⁷⁹ De schoonzoon was toen al de topman van de Domaniale Mij. Het huwelijk eindigde in een drama. Ego's dochter overleed in 1889 twee dagen nadat zij een levenloos kind had gebaard. Dit alles gebeurde in Kerkrade. Vijf maanden later gingen Ego van der Elst en zijn vrouw in Maastricht wonen. Het Staatstoezicht op de Mijnen verhuisde officieel met hem mee. De 'vijandschap' had ongetwijfeld een familiale achtergrond. Van Pelser Berensberg hertrouwde in 1891, kreeg een aantal kinderen in Kerkrade en bleef directeur van de mijn tot 1907.⁸⁰

In Maastricht maakte Ego van der Elst snel deel uit van het *establishment*, enigszins in het kielzog van zijn zoon Frans die zich na zijn afstuderen als advocaat in Maastricht had gevestigd en in 1890 was getrouwd met jonkvrouwe Wilhelmine Vrijthoff.⁸¹ Maastricht was een gesloten, naar binnen gerichte samenleving. De kleine protestantse gemeenschap zal nieuwkomers met graagte hebben ontvangen. Ego van der Elst werd lid van Momus, de club waar Maastrichts *high society* zich overgaf aan jolijt, caritas en soms enig anti-klerikalisme. In 1894 doneerde Van der Elst de lieve som van 1.000 gulden voor het oudemannenhuis van de sociëteit.⁸² Misschien was dit een soort afscheidsgeschenk aan de stad. Van der Elsts vrouw was in 1891 overleden. Vervolgens waren zoon en schoondochter bij Ego ingetrokken. Toen zoon Frans in 1894 een baan kreeg bij het gerecht in Heerlen trok Ego mee met zijn zoon.

Deze had intussen zijn achternaam veranderd in Hupkens van der Elst en dat werd de naam van de Nederlandse tak van de familie. Of de naamsverandering van de familie ook moet worden gezien als een teken van burgerlijke aristocratisering mag worden betwijfeld. Bij Frans van der Elst lijkt het toch vooral een eerbetoon aan zijn moeder. De familie van Van der Elsts vrouw, Hupkens, stierf in 1881 uit.⁸³ Ego's jongste zoon Frans vroeg en verkreeg in 1888 vergunning de familienaam van zijn moeder bij die van hem te voegen. Opmerkelijk

78 L. Heynens, *Adel in 'Limburg' of de Limburgse Adel. Geschiedenis en Repertorium 1590-1990* (Maastricht 2008) 325.

79 Het 'van' in de naam werd tegen het eind van de eeuw vrijelijk uitgewisseld met 'von', zoals aan het begin van de negentiende eeuw 'de' een gangbaar alternatief was. Raedts, 'Egon', 22 noemt M.H.W.A.O van Pelser-Berensberg, een heel andere persoon.

80 Enigszins ironisch is dat Van Pelser van Berensberg misschien nog meer dan Van der Ernst in de publieke herinnering bleef voortleven. En wel omdat hij ondernemer-oprichter was in muziekkorpsen. Van Pelser richtte de Mijnerwerkers Muziekvereniging 'Bergcapelle', bekend als de Bergkapel van de Domaniale Mij. Binnen enkele jaren had deze een grote reputatie in de omgeving. De Koninklijk Erkende Harmonie St. Catharina Lemiers voert haar oprichting in 1898 eveneens terug op Van Pelser.

81 De zoon vestigde zich al in april 1889 in Maastricht. Het lijkt er dus op dat de ouders bij de zoon introkken, zij het dat Ego hoofd van het huishouden was volgens het bevolkingsregister. Raedts, 'Egon', 22 geeft Wilhelmina aan als de naam van Frans' vrouw. Na het trouwen ging het echtpaar zelfstandig wonen. Frans Hupkens van der Elst was al in 1890 regent van het gereformeerd weeshuis. J. Philippens, 'Lijst der regenten en moeders regentessen van het Gereformeerd weeshuis te Maastricht', *De Maasgouw* 38 (1918) 42-44.

82 RHCL, Archief Momus. Oude mannenhuis, Rekening Courant, 10 december 1894.

83 Zie voor een genealogie van de protestantse tak van de familie Hupkens: A.M.A. Maassen, in: *Limburgs Tijdschrift voor Genealogie* 18 (1990) 9-15, 36-43.

is dat diverse aktes met een Maastrichtse context de familienaam afkorten tot Hupkens, terwijl na de verhuizing naar Heerlen juist de naam Van der Elst in aktes prioriteit kreeg.⁸⁴

Naar het einde toe

Langzaam aan was Van der Elst een oude man geworden, 68 jaar bij zijn verhuizing naar Heerlen en nog altijd Ingenieur der Mijnen. Wel was in 1892 een plaatsvervangend ingenieur aangesteld, een functie zonder inkomen, maar met vooruitzicht. Van der Elst had echter met J.A. Hooze pech. Hij overleed onverwacht aan een hartaanval in juni 1893.⁸⁵ Van der Elst vond in C. Blankevoort de persoon die het gat vulde. Deze werd in 1894 tijdelijk adjunct-ingenieur en zou na zijn dood Van der Elsts opvolger worden. Van der Elst had Blankevoort leren kennen in Kohlscheid, net over de grens in Duitsland. Daar werkte hij als mijnwerker, maar wel met een ingenieursdiploma op zak. Blankevoort was opgeleid in Freiberg en hij was de eerste van een klein stroompje van mijningenieurs dat in Limburg aan de bak kwam met een andere dan een Delftse achtergrond. 'Hij [Van der Elst] vroeg mij of ik opmeten kon', vertelde Blankevoort veel later. 'Hij zocht een assistent voor het opmeten der mergelgroeven; de man was n.l. al zeventig en het klauteren over mergelblokken begon hem moeilijk te vallen'. Voor de relatie was nog belangrijk: 'Van der Elst betaalde mij persoonlijk. Hij genoot een salaris van tweeduizend gulden, maar was zelf zeer rijk'.⁸⁶

Ego van der Elst overleed zaterdag 30 april 1897 in Heerlen na een korte ziekte. Hij ging dood in het harnas. Vijf dagen eerder was de net nog 70-jarige naar een exploratieboring in Schinnen gegaan. Niet ten onrechte melde het in memoriam van de regionale krant dat 'te werken was des grijsaards lust en leven'. Van der Elst kreeg een overlijdensadvertentie.⁸⁷ Dat was opmerkelijk, want het was nog geen gebruik dat advertenties kort vóór de begrafenis een breed publiek op de hoogte stelden. De tekst was echter traditioneel burgerlijk. Misschien moeten

84 In sommige literatuur kreeg ook Ego de achternaam Hupkens van der Elst. L. Hennen, 'De grondleggers der mijnontginningen rondom Heerlen', in: Vereniging voor Vreemdenverkeer voor Heerlen (red.), *40 jaren spoor en mijnen in Zuid-Limburg 1896-1936* (Heerlen 1936) 47.

85 P. van Dijk, 'Necrologie J.A. Hooze', bijvoegsel bij *Jaarboek van het Mijnwezen in Nederlandsch Oost-Indië* 22 (1893) 433-444. Van Dijk was Hooze's chef. Zie ook: Ramaer, 'Hooze', in: *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek, Zesde Deel* (Leiden 1924) 806-808. Hooze had een brede belangstelling. Zo vergeleek hij de productiviteit van dwangarbeiders in een Indische kolonmijn met die van Europese mijnwerkers. J.A. Hooze, 'Topografische, Geologische, Mineralogische en Mijnbouwkundige Beschrijving van een gedeelte der afdeling Martapoera in de residentie Zuider- en Oosterafdeling van Borneo', *Jaarboek van het Mijnwezen in Nederlandsch-Indië* 22 (1893) 299.

86 *Van 1810 Administration des Mines tot 1960 Staatstoezicht op de Mijnen* ('s-Gravenhage 1959) 62. Het salaris van de Ingenieur der Mijnen was in 1876 bepaald op 2.500 gulden plus reis- en verblijfskosten. Koninklijk Besluit 22.06.1876 no. 21, in: *Nederlandsche Staatscourant* 25 en 26 juni 1876. Het commissariaat bij de Aken-Maastrichtsche was een andere, betaalde functie.

87 *Limburger Koerier. Provinciaal Dagblad* 1 mei 1897.



Portretfoto van Ego van der Elst, ca. 1880. Bron: 40 jaren spoor en mijnen in Zuid-Limburg, 1896-1936.

we achter de rouwadvertentie niet meer zoeken dan een hechte familie.⁸⁸ De begrafenisstoet was 'onafzienbaar ... zoo omvangrijk als wij hier nog nooit een zagen'. De stoet weerspiegelde diverse aspecten van zijn leven. Voor de kist liep de Bergkapelle van de Domaniale, rouwstrikken op de schouder, en beambten en mijnwerkers van de mijn sloten de stoet. De kerkenraad en leden van de Hervormde Gemeente waren goed vertegenwoordigd, evenals de autoriteiten en medeburgers. De sociëteit Momus had een krans gestuurd 'aan den weldoener der armen'.

De berichtgeving in de pers maakte duidelijk dat steenkoolwinning tijdens Van der Elsts leven in Nederland een andere, normale status had verworven. Dat Van der Elst bij de Domaniale mijn aan het werk ging, was in mei 1852 geen journalistieke vermelding waard. Van der Elsts overlijden en begrafenis kregen wel ruime journalistieke aandacht. Het is opvallend hoe weinig aandacht de regionale pers rond 1900 besteedde aan steenkolenwinning en de komst van een mijnindustrie. Des te opmerkelijker is hoezeer Van der Elsts begrafenis een

88 H. Franke, *De dood in het leven van alledag. Rouwadvertenties en openbare strafvoltrekkingen in Nederland* ('s-Gravenhage 1985) 29-30. Franke benadrukt de kale advertenties en sobere, emotionele teksten die in hogere kringen in zwang kwamen rond het midden van de negentiende eeuw. Omschrijvingen van emotie en relatieaanduidingen werden schaarser. *Ibidem*, 49-50, 62-64. Beide kwamen evenwel voor in de tekst van Van der Elst.

viering was van de toekomst. De 'reusachtige krans' van het personeel van de Domaniale moest concurreren met een krans van de Oranje-Nassau Mijnen. Bloemen, grafrede en verslaggeving plaatsten het leven van Van der Elst in het licht van een heel andere toekomst. Van der Elst werd gewaardeerd als de man die wezenlijk had bijgedragen aan de opbloei van een steenkolenmijnindustrie, die er in 1897 nog niet was, maar ongetwijfeld zou komen.⁸⁹

⁸⁹ In Kerkrade, in de buurt Spekholzerheide, is de Ingenieur Van der Elst straat. Die ligt op grond waarmee Van der Elst minder bemoeienis heeft gehad dan zowat alle andere plekken in de buurt. Ten onrechte wordt nu gesuggereerd dat er vooral een band bestond tussen Van der Elst en de concessie c.g. mijn Willem Sophie.